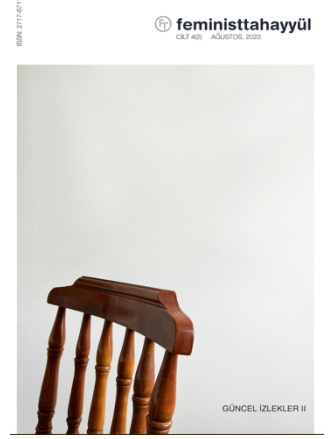

Karakol Aynasında Kadın Aksı: *Fosforlu Cevriye* Romanında Kadın,
Suç ve Aşk.

Gizem Sivri

Feminist Tahayyül, 2(1): 386-401.
(Sanat)

Karakol Aynasında Kadın Aksı: Fosforlu Cevriye Romanında Kadın, Suç ve Aşk¹

Gizem Sivri

Giriş

Edebiyatta yapmak istediğim şey memleketimin bugünkü içtimai, fikri ve estetik muadelelerine makes olabilmek. İçinde yaşadığım ve içinden çıktığım cemiyete lisan verebilmektir. Buna muvaffak olabilecek miyim bilmiyorum. Fakat çalışmaktaki gayem yalnız budur. Mahalli bir muharrir olmak, Türk cemiyetinin muharriri... (Derviş, 2019: 245).

Gayesine erişebilmiş midir Suat Derviş? Yanıt şüphesiz “evet” olmalı. Türkiye edebiyat tarihinin en cesur feminist toplumsal gerçekçi romanlarından bir kısmına imza atarken kendi kişisel yaşamına çok uzakta konumlanmış kenar mahallelerin, kasabaların, kıyıda köşede kalmışların sesine kulak verir. Derviş, kadınların sesi olur ve bu sesleri gür bir biçimde hikâyelerine, romanlarına, tefrikalarına aktarmayı başarır (Soydan, 2018).

Suat Derviş (nüfus kayıtlarında geçen ismi ile Hatice Saadet), Sultan Abdülhamit’in otuz yıl süren istibdat rejimi günlerinde (1878-1908), 20. yüzyılın başlarında Moda’da dünyaya gözlerini açar (*a.g.e.*). Döneminin ve ailesinin yüksek yaşam standartları gereği evde eğitim görme şansına erişmiş, Fransızca ve Almanca öğrenmiştir. Kadıköy Numune Rüştüyesi ve

¹ Bu yazı fikri 1-30 Eylül 2022 tarihleri arasında Beyoğlu Avrupa Pasajı’nda bulunan Sanat Kritik’te ziyaret ettiğim sergide şekillendi. Sergide basın yayın tarihinden örnekler, fotoğraf kareleri ve çizimler aracılığıyla Suat Derviş’in görmezden gelinmiş ve kıymeti geç anlaşılmış yazarlık kariyerine, edebi eserlerine, çevirilerine, dönemin siyasi evrenine ve kadın hareketine katkılarına rastlamam sonucu yazdım. Serginin ardından pek kıymetli muharrir Suat Derviş’in “Fosforlu Cevriye” isimli romanını inceleyerek bir süredir akademik çalışmalarımı sürdürdüğüm kadın suçluluğu, toplumsal cinsiyetlendirilmiş suçluluk ve kadınları cezalandırma yöntemleri meselelerine bir katkı sunmak istedim.

hemen ardından da Dârülfünûn'da eğitim almıştır. Edebiyata ve yazmaya olan düşkünlüğü çocukluk çağlarında başlayan Suat Derviş'in ilk romanı *Kara Kitap* 1921 yılında neşredilmiştir. Bunun ardından İstanbul'daki elit ailelerin yaşamlarına, aile ilişkilerine ve en mühimi kadınların toplumsal cinsiyet rollerine değinen; kadınlara özgürlük çağrısında bulunduğu; kadın karakterleri en az erkekler kadar güçlü tasvir ettiği eserlerini kaleme almaya devam etmiştir (Soydan, 2020). Henüz toplumsal gerçekçilikle ilişkileneceği, kariyerinin erken dönemlerindeki eserlerinde sınırlı da olsa “feminist” bir perspektifle yazdığı aşikârdır (Aykut, 2022).² Yaşamının ilerleyen safhalarında toplumun alt tabakalarının sesine kulak verecek olan Derviş kişisel yaşamı ve politik görüşünün dönüşümü ile paralel olarak 1937 yılı sonrasında toplumcu gerçekçi görüşe yakın eserler vermeye başlamıştır (Dinçer, 2022). Toplumsal gerçekçiliğe yaklaşan yazım tarzında eserler üretmeye başlamasında komünist ideolojiye olan yakınlığı ve Sovyetler Birliği ziyareti epey etkili olmuştur (Günay, 2001).

Ben de bu yazıda kıymetli kadın muharrir Suat Derviş'in toplumsal gerçekçi romanlarının en örneklerinden olan ve tiyatro ve sinemaya uyarlamalarının da etkisi ile adından çokça söz edilen *Fosforlu Cevriye* adlı eserini incelemeye çalışacağım. 1930'ların İstanbul'unda kadın suçluluğunun temsiliyetine, adli ve siyasi suçların toplum nezdinde algılanışına, şehrin kriminal potansiyeline, asayişe, seks işçiliğine, aşka ve “öteki kadın” olmaya dair bir değerlendirme sunacağım. Romanda, başkarakter Fosforlu Cevriye'nin İstanbul'un arka sokaklarında fahişelik yapması, güvenlik güçleri ile karşılaşmaları, hapse düşmeleri, farklı suçlardan hüküm giymiş kadınların temsiliyeti ve bu kadınların arasında kurulan ilişkiler, hapsedme alanları, patriyarkal düzen içinde kendi kriminal ve cinsiyet rolleri ile varoluşları, dikbaşı tavırları incelenirken bir yandan da Cevriye'nin siyasi suçtan hüküm giydiği düşünülen ideal erkek prototipinin çizildiği isimsiz sevgilisine olan imkânsız aşkı anlatılır. Güçlü, başına buyruk, kendine has yollarla erkeklere özgü olduğu varsayılan suç dünyası içinde varlığını sürdüren Fosforlu Cevriye'nin gardını indirdiği, dikbaşı duruşunun

² Ebru Aykut, dinlemesi pek keyifli olan bu podcastte Derviş'in feminizm anlayışına ve erkek egemen yazın dünyası içindeki ısrarlı varlığına dair önemli bilgiler veriyor: <https://sanatkritik.com/podcast-2/ebru-aykut-anlatiyor-oyunbozanlara-methiye/>

yerini utanca ve mahcubiyete bıraktığı bir aşk anlatılır. Yeni bir kadınlık anlatısı inşa edilen romanda, bu aşkın getirdiği değişimle tipik domestik ve pasif kadın figürünün tesirine giren Fosforlu, göz alıcılığını yitirmeye başlar. Anelik, kadınlık, bekâret, namus ve temiz kadın olmak kavramları içine sıkışmaya başlayan Cevriye bilinmezlerle dolu, siyasi olarak suçlu olmasına rağmen dürüstlük, medeniyet ve kibarlık timsali bu erkeğe duyduğu aşkın acısını çekerken kendisi de dönüşür. Bu yazıda kadınlık, suçluluk, ahlak ve aşk ekseninde bir edebiyat değerlendirmesi sunarken dönemin tarihsel bağlamı içinde toplumsal cinsiyetlendirilmiş suçluluk kavramını yeniden düşünmeyi amaçlıyorum.

Cevriye'nin Fosforu

Suat Derviş bir seks işçisi olan Fosforlu Cevriye'nin masum ve imkânsız aşkını, güven ve sadakat duygusunu ustalıkla anlatırken sokaklarda yaşayan bir kadının çevresindeki diğer seks işçilerine, çeşitli suçlara bulaşmış güçlü kadın karakterlere, erkeklerin dünyasına ve bu dünyanın talepleri doğrultusunda inşa edilmiş kadın erkek ilişkilerine dair derin gözlemler sunar. 1944-45 yıllarında tefrika edilen ve 1968'de roman olarak yayımlanan *Fosforlu Cevriye* sevdayı, sırları, karakolları, hapishaneleri, sokakları ve güvenli alanların dışında yaşayan kadınların kozmosunu çırılçıplak bir gerçekçilikle tasvir ederken “namus”, “onur”, “ahlak”, “kadınlık” ve “suç” kavramlarının toplumdaki ve toplumun dışına itilmiş bireylerdeki yerini sorgulaması ve yeniden belirlemesi bakımından kıymetli bir eser olagelmıştır.³

Derviş tüm bu meselelere değindiği romanında Cevriye ve çevresindeki yürekli kadınlara kulak vermemizi sağlar. Tam da bu amaçla Cevriye'nin fosforunu parıl parıl parıldatır. Kahramanımız yağmurda ışıldayan, adeta yere düşen yıldızlarmışçasına saçlarına konan nur taneleri nedeniyle, sık sık karşı karşıya geldiği Galata Karakolu'nun memurları tarafından “Fosforlu” namıyla anılır. Ailesinden ve köklerinden bihaber olan *bikes ve bimesken*

³ Atilla Dorsay'ın (2016) sunuşu romanın karakterizasyonunu ve toplumsal cinsiyet rollerini kurgulayışını ayrıntılı olarak anlatır.

Cevriye, şehrin ışıltılı ama bir o kadar da kirli sokaklarında yaşam mücadelesi içindedir. Karşılaştığı erkeklerle kurduğu ilişkilerde cesur, atılgan, gözü pektir. Sokakta süregelen yaşamında kendini korumak adına “eril bir dil” kullanmaya mecbur kalır ama “dişiliğinden” ödün vermez. Küfürbaz, genç, güzel, aşığı bol ama kalbi boş bir kadındır- ta ki çok hasta olduğu bir gecede rastladığı genç oğlana vurulana dek...

Cesur ve “Onursuz” Kadınların Sığınağı Galata Karakolu’nda “Onur”un Yeniden Tanımlanışı

Sık sık karakola düşer Fosforlu ve arkadaşları... Köş Aytan, Çatlak Marika, Topaç Melahat... Galata'nın soğuşunda, Tophane'nin rutubetinde hasta ve bitap düşen bu genç kadınlar geceyi nerede söndürürlerse orada barınmak durumunda kalırlar. Galata polisi sokaklarda gezen bu genç kadınları, kayıt dışı fuhuş yapmalarından mütevellit her köşede arar ve her seferinde de (özellikle saçlarının fosforunun ele verdiği Cevriye'yi) eliyle koymuş gibi bulur. Derviş'in kaleminde soğuktan üşütmüş, ateş içinde tir tir titreyen kadınlar resmedilir ancak bu betimlemelerle ajite edilerek okurun kalbini acıtmaz. “Makul, ahlaklı ve evlere hapsolmuş” kadınların dışındakilere yargısız, infazsız ve gerçekçi bir perspektifle ses veren Suat Derviş; Cevriye ve beraberindeki seks işçilerinin mücadelesini, neşesini, tasasını, maruz kaldığı şiddeti ve üzerlerinde taşıdıkları yaftayı normalleştirdikleri yaşam biçimlerini çarpıtmadan, kalıplara sokmadan tüm çıplaklığı ile anlatır. Derviş'in dili ve kurgusu sayesinde okur kendini bu kadınlara acımaktan ziyade onların cesaret ve mücadelesini takdir ederken bulur. Romanın satırlarında açlık, hastalık ve ölüm sıradanlaşır. Bir bakmışsınız ki sabah ateşler içinde yanan Cevriye ayaklanıp rakısını yudumlarırken siz de keyifleniyorsunuz; raks ederken onu hayal ediyor, aşkı için ağlarken ise hüzünleniyorsunuz. Anlatının gerçekliği içinde yaşamın hakiki hissiyatlarına kapılıyor; özgürlüğünü hiçbir şeye değişmeyen, ekonomisi de yaşamı da tam bağımsız kadınların erkeklere posta koyduğu bir İstanbul hikâyesine şahitlik ediyorsunuz. Bir Suat Derviş romanının içinde olmak ve Fosforlu Cevriye'nin hikâyesinin izini sürmek en başta bunları hissettirir. Karakola düşmekten bir beis duymayan Cevriye nezarete geçirdiği gecelerde karnı doyduğundan ve İstanbul'un rutubetli, zehir zemberek soğuşundan kısa

süreligine de olsa kurtulduğundan dolayı mesut bile olur. Öyle ki hapishaneyi kaçılacak bir yer değil, kış aylarında sığınılabilir bir yuva bellemiştir kendine. Birkaç günden fazla kalmamak şartıyla elbette...

Adi suçların her türlü ile kol kola gezilen karanlık sokaklarda yalnızca kayıt dışı seks işçiliği yaptıkları için aranan ve sıklıkla tevkif edilen bu kadınlar meslekleriyle ve bedenleriyle onur duymaktan geri durmazlar. Hırsızlık, dolandırıcılık, yankesicilik gibi suçlar işlemedikleri için “alnı açık yüzü pak” olduklarını söylemekten çekinmez, kendilerini adi suçlardan içeri düşmüş diğer suçlulardan ayrı tutarlar. Onurları ile bedenlerini satan ve karşılığında geçimlerini sağlayan kadınlar toplumsal normların “ahlaksız” yaftasını hiçe sayar; üzerine dahi alınmaz. Bu yaklaşım devlete, güvenlik güçlerine, ahlaki yapıya apaçık kafa tutmaktır (Derviş, 2016). Hatta belki de Derviş fahişeleri hırsızlardan ayıran net sınırlar çizerek “onur” ve “namus” kavramlarını çoğunlukla cinsellik ile ilişkilendiren toplumsal “düzene” karşı durur.

Umumhaneciler gibi, vergi filan vermiyoruz. Vermiyoruz, ama biz küçük esnafız. Bir baş bir traş. Bundan da belediye payı çıkar mı be? Onun için kötü kişi oluruz ya! Beni tek başına tıkacakmış! Ne hakla? Ne hakla, anlamam. Bir kere şu karakola hırsızlıktan, yankesicilikten, dolandırıcılıktan düştüm mü? Namusumla girdim buraya, namusumla çıktım. Alnım açık, yüzüm pak. Kime ne yapmışım da beni tıkacakmış? İstanbul sokakları beylik çiftliği mi? O da gezer, bu da gezer. Top Melahat de gezer. Hürriyet bu mu? Keyfim ister gündüz uyur, gece gezerim. Ayaklarımı hükümete hibe etmedim. İllallah bunların elinden çektiklerimiz (a.g.e.: 35).

Böylece “potansiyel suçlu fahişe” profiline bir çelme takan Derviş, 1930’ların İstanbul’unun gece hayatıyla nam salmış semtleri Beyoğlu ve Karaköy’de ekmeğini kazanan bu kadınlar üzerinden bilinenden çok başka bir “onur” anlayışı çizer.

“Erkek”lerin Dünyasında Cevriye

Fosforlu Cevriye'nin erkeklerle kurduğu ilişki üç farklı karakterle yaşadığı ilişkiler parantezinde ele alınabilir. Öncelikle, sokağa düştüğünden beri ona babalık etmiş olan Barba dışındaki hiçbir erkeğe güvenmez. Meyhaneci Barba, Cevriye her hasta olduğunda ve polisten ya da belalılarından kaçtığında şüphe etmeden sığındığı tek erkektir. Barba'yı bedenine bir haz kaynağı olarak bakmayan tek erkek olarak değerlendirir. Kumarcı Fıfış ve esrar tekkesi işleten Madrabaz Nuri de ona yardımcı dokunan erkekler arasındadır ama aldığı yardımların karşılığını hep vermiştir. Barba hepsinden farklıdır... Cevriye baba şefkatini ve sevgisini Rum meyhaneci Barba'da bulur. Barba'nın Karaköy'deki meyhanesi yalnızca kederde değil, neşesini ve sevincini paylaşmak istediğinde de çaldığı ilk kapıdır: “Hay çok yaşayasın Barba. Allah seni ben öksüz kalmayayım diye yaratmış...” (a.g.e.: 77).

İkinci olarak, Sümbül Dudu'nun aracılığı ile tanıdığı, onu metresi yahut sevgilisi yapmak isteyen pek çok ensesi kalın erkek olmuştur. Ancak Cevriye lüks bir hayat sürmektense, özgürlüğünden taviz vermemeyi tercih eder. Bu yönü ile de klişe “fahişe” tiplerinden ayrılır. Bu tür adamlarla ilişki kurmayı denese de onların sağladığı para, konfor ve huzur ona bir beden fazla gelir. Kendi tabiri ile özgürce “dalgasına bakmak”, birinin kapatması olmaktan çok daha iyi bir seçenektir bu flanöz kadın için (Oğuz, 2022). Benzer bir ilişki türünü birlikte olduğu erkeklerle yani müşterileriyle kurar. Bir erkekle birden fazla kez birlikte olmak istemez, bu kuralı sıkı sıkıya uygular ve peşine takılan olursa da defeder. Daha fazla para kazanabilmek için birkaç kez üst üste vakit geçirdiği erkeklerle kurduğu ilişki ona komik, sıkıcı ve monoton gelir. Örneğin belanın Gözü Sabri ile geçirdiği birkaç gün ona evliliği anımsatır... Bu adam ile geçirdiği zamanı karı koca hayatı olarak niteler ve evliliği hapishaneye benzetir: “Karı koca hayatı buydu. Böyle bir oda içinde her gün bir erkekle, fakat aynı erkekle geçen bir hayat... Birden bunun çok can sıkıcı bir şey olduğunu düşündü. Hep aynı erkekle... Zavallı nikâhlı karılar! Ben olsam iflahım kesilir bir günde, patlarım vallahi! Evlilik hayatı kodese girmek gibi bir şey!” (a.g.e.: 92-3).

Fakat aşk Cevriye'yi epey değiştirecektir. Evlilik ve kadın-erkek ilişkileri hakkında düşünceleri aksi yöne evrilecek; güven ve sadakat hasreti kabaracaktır. Cevriye'nin erkeklerle kurduğu ilişki türlerinden sonuncusunu (sevdiği adam ile olan ilişkisini) bir sonraki bölümde daha ayrıntılı analiz edeceğim.

Fosforlu Taşları Yeniden Diziyor: Aşk, Namus, Beden

Cevriye üşütüp hummalı ateşli nöbetler geçirdiği bir kış gününde sığındığı çatı katında karşılaştığı ve bilmediğimiz bir suçtan dolayı kaçak hayatı süren erkeğe âşık olur. İsmi bilmediğimiz bu karakter Cevriye'nin kalbini kibarlığı ve merhameti ile çalar. Bu gizemli adamın yaşadığı tavan arasında kurduğu sıcak, samimi ve bir o kadar da sır dolu hayat Cevriye'nin ilgisinin başlıca sebebi olur. En mühimi de orada gizlendiği gayet açık olan bu erkeğin Cevriye'ye şehvetle ve arzuyla yaklaşmak yerine insanca muamele edip onu çaylar ve çorbalar ile iyileştirmeye çalışması ve ona “siz” diye hitap etmesidir. Kadın erkek fark etmeksizin onu feleğin çemberinden geçmiş bir sokak kadını olarak gören cümle alemin yaklaşımından farklı olarak, Fosforlu hayatında ilk kez Cevriye Hanım olabilmiştir... Barba'nın babacan yaklaşımından sonra ona şehvet duymadan yaklaşan ilk erkek bu adamdır. Bu adamın geceyi aynı evde, sobanın başında geçirdikleri halde Cevriye'nin bedenine dokunmaması, gözünü gözüne dahi değdirmemiş olması Cevriye'nin ona olan alakasını daha çok artırır. Romanın tam da bu kısmından sonra Cevriye “namus” kavramını sık sık sorgular; kendini “namussuz” olarak tanımlar ve bunun nedenini düşünür. Başlarda fahişeliğinden utanç duymasa da bu sır dolu adama tutuldukça mağrur gururu yerini yaptığı işten hicap duymaya bırakır: “Utanabilmek... Bu ne müthiş bir duyguydu! Ancak iffetli ve istemli bir kadının varlığında olabilecek zannedilen bu duygu Cevriye'de ne arıyordu? Ruhunun hangi kıvrımında bu iffet ve ismet duygusu şimdiye dek bir tohum halinde mevcuttu da birdenbire onun bir hareketiyle yeşermiş, gelişmiş ve Cevriye utanç hissetmişti?” (a.g.e.: 112).

Fakat Cevriye ilk etapta ruhunu saran utanç duygusu ile yaşamını baştan sona değiştirmez. Âşık olduğu adama dair düşler kurar elbet; ama alışkanlıklarından ve keyfinden

ödün vermeyecektir. Sevdiği adamdan uzak olduğu dönemde Cevriye fosforunu parıldatmaya devam eder. Rakıyı yine duble içer, dans eder, bir yattığı ile bir daha yatmaz, ısrarlı takip sezerse posta koyar, âşıklerini başından savar ve geceyi nerede söndürdüyse orada uyur. Ama kara sevda damarlarına sızan bir zehir gibi Cevriye’yi günden güne sarar. Tüm güzel huyları bezenerek “idealize” edilen erkek karakterin karşısında bedeni aşk ve utançla sarmalanmaya devam edecektir.

Romanda iki uçlu bir anlatıya sebep olan şey Cevriye’nin işiyle, bedeniyle ve yaşamının her ayrıntısı ile duyduğu onurun silikleşmesi; mesleğini söylemekten beis duyduğu, bedeninden ve alışkanlıklarından uzaklaşmak isteyeceği bir noktaya varması denebilir. Cevriye’nin fosforunu bir kenara bırakmak ve bir erkeğin güven ve huzur veren kollarına atılmak isteği aşkın ateşinden mütevellit olsa ve pratiğe dökülme dahi Derviş’in romanda o ana dek kurguladığı cesur, atılgan ve gururlu kadın profillerinin tam tersi bir yere evrilmesi açısından şaşırtıcıdır. Cevriye’nin ruh dünyasındaki bu dönüşüm, romanın -en azından benim gibi bir okuru- ters köşeye yatıran en belirgin kısmı sayılabilir.

Buna ek olarak, Cevriye âşık olduğu erkekte “bir sürtük, bir fahişe olarak” olmasa bile “bir kadın olarak” cinsel çekim yaratmamış olmasına dair karmaşık duygular besler. Bedeni ve cinselliği ile geçimini sağlayan Cevriye bu adama bir kadın olarak çekici gelmemesinden duyduğu hayret ve üzüntünün yanı sıra makbul bir kadına dönüşme, bu edepli ve şerefli adamın “temiz kadını” olma yönünde bir arzu duymaya başlar. Cinsel hazlarını iradesi ile frenleyebilen, kendini bedensel zevklerden arındırmış ve terbiye etmiş gibi görünen bu adam Cevriye’nin nazarında daha da kutsallaşır ve “fosforunu” bırakma arzusunu perçinler. Âşık olduğu adamın yaklaşımı şöyle ifade edilir: “‘Kıvrır bakalım Fosforlu!’ diye ondan kendisine göbek atmasını istememiş, sarhoş dudaklarıyla dudaklarını öpmemiş olan tek erkekti o... O başka bir insandı. Hiçbir insana benzemeyen fevkalade bir insandı. Onun yakınlığı kendisinde bir başka benlik yaratmıştı” (a.g.e.: 201).

Bu noktada Cevriye'nin evliliğe ve ilişkilere olan bakışı da topyekûn değişir. Özgürlüğüne düşkün, bir kişiye bağlanmaktan hoşlanmayan, her gece bir başka erkekle birlikte olan ve kutsallaştırılmış tüm duygulardan (aşk, sadakat, bağlılık vb. gibi) arınmış olan Fosforlu artık bir ömrü tek bir kişiyle geçirebilen eşleri düşünür; evvelden kodese benzettiği evliliğe sıcak bakmaya başlar.

Ancak bu çerçeveye rağmen Cevriye, kara sevdanın kollarındayken dahi paranın, rahatın, lüksün düşkünü olmayıp sevginin, masumiyetin ve merhametin peşinden koşacaktır. Güç kavramını materyal değerlerle değil, özgürlüğü sürdürebilmesi ve iradesini kullanabilmesiyle tanımlar. Bu noktada, erkekleri ve erkeklerle kurulan ilişkileri birer kudret kaynağı ve sokaklarda var olma savaşının bir parçası olarak görmediği anlaşılır. Bana kalırsa alışlagelmiş seks işçisi imgelemesinde olduğu gibi düşmüş ve kader kurbanı olarak yahut seks objesi betimlemeleri ile karakterize edilmemesinin öncelikli nedeni tam da budur. Cevriye sokaklarda tutunacak bir dal (yani bir erkek) aramaz, kendi kendini geçindirmenin peşindedir.

Adli ve Siyasi Vaka

Suçtan ayrılmayan kumarbazlarla, uyuşturucu müptezelleriyle, hırsızlarla, yankesicilerle ve fahişelerle iç içe geçirdiği yaşamında kalbini yine bir suçluya veren Cevriye bu kez bambaşka bir kriminal profil ile karşı karşıyadır. Duygu dünyasını altüst eden bu sevda ona farklı hislerle beraber farklı bir suç dünyasının kapılarını da açacaktır.

Bu kibar, yumuşak başlı ve karıncayı incitmeyecek kadar naif adam ne suç işlemiş, kime ne zarar vermiş olabilir? Cevriye bu temiz yüzlü adamın Karaköy'deki Necatibey sokağında bir hanın çatı katında saklandığı fare deliğinde neden gün yüzü görmeden yaşadığını çözmeye çalışırken türlü senaryolar üretir ancak yaşadığı kozmosun dışına pek de çıkamayan hayal gücü, adamın siyasi bir suçlu olabileceği ihtimalini düşünemez. Öyle ki romanın ilerleyen safhalarında dahi, bu genç adamın ismi ve idam ile yargılandığı suçun ne olduğu hakkında herhangi bir bilgi verilmez.

Âşık olduğu adam takip edilmekten korkmaktadır ve bu yüzden Cevriye'ye onu ziyaret etmemesini söyler. Fakat Cevriye onu görmek için yanıp tutuşur ve sözünü dinlemez. Sonunda kendini ona kabul ettirir, dost meclislerinde boy göstermeye başlar. Günbegün tutkusu artar, aşk ateşi kalbini daha çok yakar. Ancak politik bir suçtan hüküm giydiğini bildiğimiz idam mahkûmu beyimizin çemberi günbegün daralmaktadır. Sonunda yakalanmak ve idam edilmek korkusuyla kaçma kararı alır. Cevriye'ye de onu aramamasını, sormamasını ve ona gelmemesini tembihler.

Derviş bu kaçış serüvenini anlatırken adli ve siyasi vakaların ayrıksı tarafının, aynı mahkemelerde ve aynı nezarethanelerde geçirilen sürecin birbirinden çok farklı olduğunu, suçluların kimliğinin ve suçun mahiyetinin yargılama usulünde ve cezalandırmada büyük rol oynadığının altını çizer. Zira yankesicilikten, kayıt dışı fuhuştan yahut kumardan içeri girenler hapishaneyi geçici bir yuva ve şamata mekânı olarak görür. Fakat siyasi suçlular ve cinayetten hüküm giyenler için mahpus mezardan farksızdır. Romanın bu kısmında işlenen suçun türünün mensup olunan sınıfa ve eğitim düzeyine göre farklılaştığı iması yer yer belirginleşir. Her ne kadar bu algı romanın ilerleyen sayfalarında kırılacak olsa da ilk etapta yazarın eğitilmiş, kontrollü, hazlara doymuş, düşünce suçlusunu bir erkeğin karşısına eğitimsiz, ahlaka mugayir davranan, potansiyel suçlu bir sokak kadını yerleştirmesi bu algının bir parçasıdır. Her türlü suçun potansiyel olarak beklendiği fahişeler, serseriler ve kabadayılar dururken konuşması, tavrı ve yüzü pak bu kişinin idamdan hüküm giymesini öngörülebilir olmadığı gibi, bu durum iki tür suçlu kimliği arasındaki sınırın çizilmesi ve cezanın büyüklüğünün belirlenmesi açısından da oldukça önemlidir. Düşünceleri, okudukları ve eleştirdikleri yüzünden idamla yargılandığını tahmin ettiğimiz bu genç adam Cevriye'nin rastladığı tüm suçlulardan epey farklıdır. Hatta Cevriye'nin nezdinde onun bir suçlu olması anlaşılabilir değildir.

Gözünün önüne sokaklardan dostu olan Marika'nın aşkı olan kişinin (cinayetten hüküm giymiştir) Sultanahmet meydanındaki idamı geldikçe içi ürperir, sevdiğinin sonunun da böyle olmasından korkar. Sokaklarda solan hayatlara, ölümün sıradanlığına alışkın olan Fosforlu "masum" saydığı sevdiğinin acılar içinde, film izler gibi idam izleyen soğukkanlı seyirciler

karşısında son nefesini verdiğini düşündükçe aklını yitirecek gibi olur. Suçunun mahiyetini de muhteviyatını da anlayamasa da sevdiğinin muhtemel sonunun farkındadır. Bu korkunun etkisiyle Fosforlu aşkını görmeme azabına katlanmayı göze alır, sevdiği adamın yakalanmaması ve kendisinden uzakta da olsa hayatta olması için dualar eder.

Fosforlu gibi Sevdaya Düşmek

Buradaki en önemli ayrıntılardan biri Cevriye'nin yaşamına “Fosforlu” olarak devam etmesi; tüm üzüntüsüne rağmen sürdürdüğü yaşamını, mesleğini ve sosyal ilişkilerini değiştirme ihtiyacı hissetmemesidir. Evliliğe ve bir erkeğe bağlı olmaya dair olumlu yönde evrilen görüşleri ise Cevriye'nin eski yaşamını sürdürmesine engel teşkil etmez. Bunun yazar tarafından bilinçli olarak yaratılan bir çelişki olduğunu düşünüyorum. Elbette sevdiği adamın bir kaçak olması nedeniyle ortalıkta gözükmemesi Cevriye'nin evlilik hayalini sürdürememesinde etkili olmuş olabilir. Yine de güçlü ve toplumsal normlarının dışında düşünen/yaşayan bir fahişenin âşık olmasına, “temiz ve namuslu” birine dönüşme arzusuna kapılmasına rağmen eski yaşamına kaldığı yerden devam edebilmesi Derviş'in bu şaşırtmayla feminist ve eleştirel bir karakter kurgulama amacı taşıdığına delalet olabilir:

Necatibey caddesindeki tavan arasında o esrarengiz, o gizli odada geçen hayatın dışında, Cevriye yine o eski Cevriye idi.

Hayatın başka bir şeklini bilmiyordu ki... Sokaklarda dolaşıyor, izbelerde, bekâr odalarında, yangın harabelerinde aşkını ve kadınlığını isteyene veriyordu. Yaşayacaktı.

O, onun tabii hayatıydı. Hayatının fevkalade tarafı, masala, romana benzeyen tarafı, on, on beş günde bir onun odasında geçirdiği günlerdi (*a.g.e.*: 113-4).

Âşık olduğu adamı göremediği bu günlerde Cevriye eline uyuşturucu madde sıkıştırıp kaçan bir serseri yüzünden yeniden hapse düşer. Elindeki tozun uyuşturucu madde olduğunu bilmeyen Cevriye mahkeme heyetine konuyla alakası olmadığını anlatmak için bildiği en iyi yol olan inkâr ve yakarışa başvurur. Yine de hapse düşmekten kurtulamaz. Kısa süreli mahkûm edilmek, kodese tıklamak, hapisanede yaşam sürmek, mahkemede kendini savunmak, hâkime yalvarmak... Bunların hepsi Cevriye'nin piri olduğu meselelerdir. Ancak tam da sevdiği sırra kadem basmışken beklediğinden uzun sürecek bu mahkûmiyet onu çok yıpratacaktır.

Cevriye Kadınlar Koğuşunda

Altı aylık hapisle yargılandığı davası bir sene mahkûmiyet ile sonuçlanan Fosforlu bu geçen süre içinde çok üzülmüş, çok yıpranmıştır. Bu uzun mahkûmiyet kış mevsimlerinde sıcak bir yuva görevi gören birkaç günlük yahut haftalık hapsedilmelerden çok farklıdır. Dört duvar arasında, güneşi teninde hissedemeden, temiz havayı içine çekemeden, gökyüzüne doya doya bakamadan geçirdiği bir sene onu perişan etmiştir. Ama en çok da sevdiğinden haber alamamaktan bedbaht olmuştur. Sevdiği adamdan haber alması bu delikten çıkmadan mümkün değildir.

Koğuşta tanıdığı ve idam mahkûmu olan bir katil (Edalı Şefika) ile tanışır. Bu kadın kıskançlık yüzünden sevgilisini öldürmekten hüküm giymiştir. Koğuşta Edalı Şefika'nın dışında türlü suçlardan hüküm giymiş kadınlar vardır. Hırsızlarla, fahişelerle, katillerle, ölüme sebebiyet veren ebelerle dolu olan bu koğuştan dayanışma ve coşku eksik olmaz. Dertleşen, yardımlaşan, ara ara kavga etseler de kaderleri bir, aynı delikte salıverilecekleri günü iple çeken kadınların düşü ortaktır. Güneşi, toprağı ve denizi hayallerinde yaşatarak gün sayarlar. Derviş'in resmettiği kadınlar koğuşunun en dikkat çeken tarafı suçları ve cezaları ne olursa olsun ümidini ve coşkusunu yitirmeden özgürlüğü düşleyen kadınların direnci ve dayanışmasıdır.

Derviş çeşitli karakterleri ve suç türlerini kurgularken (örneğin Ebe Hanım, Tavuk Hırsız Pembe, Yankesici Melahat, Daktilo Emine, Randevucu Lamia) cinayet işlemiş kadınları (Edalı Şefika) sert mizaçlı, gözü pek, şiddete meyilli, soğuk ve en önemlisi “erkeksi” bir karakter olarak çizer (*a.g.e.*: 219-22): “Edalı Şefika’nın edasına tahammül edemeyenler pek çoktu. Hapishanede kimseye kendisini sevdirmemiş, hep tek başına yaşamıştı. Cevriye müstesna, fakat ona da biraz kendi hizmetçisi gibi bakıyordu” (*a.g.e.*: 219).

Hırsızlıktan, fahişelikten, ölüme sebebiyetten içeri girmiş kadınlardan keskin bir biçimde ayrılan “katil” kadın temsili, cinayet gibi şiddet içeren suçların erkeğe özgü olduğu kabulünü yıkar. Bir yandan da katili çıtı pıtı, kibar ve nazlı görünüşlü olmasına rağmen işlediği suçun mahiyeti sebebiyle, şiddete meyilli ve sert davranışlarıyla ön plana çıkarıp, erkeksileştirerek bu genel geçer yargıya dayanak sağlar. Romanın anlatısı, naif bir kadının da namus cinayeti işleyebilir ve ince davranışlarının şiddetin pençesine düşerek değişebilir olduğunu vurgular. Ayrıca Edalı Şefika suçlu karakterlere yüklenmiş bir başka kalıplaşmış yargıyı yıkar geçer: Şefika orta halli bir memurun eğitim almış bir kızırken bir aşk cinayeti işlemiş, sevdiğini öldürmüştür. Kısaca eğitim düzeyi ile doğrudan ilintili olduğu düşünülen suçun mahiyeti ve kimlik eşleşmesi Şefika karakteri ile bozulmuştur.

Romanın yazıldığı dönem için çok kıymetli olan bu karakterlerin kurgulanış biçimi henüz sınırları keskin olmayan kriminal feminizmi belki bilinçli olarak belki de tesadüfen romana taşınması açısından çok önemlidir. Çılgın bir aşkın gözünü karartmasıyla geleceği yerin bu karanlık hapishane koğu olmasını hiç beklenmeyen geçmişine ve kimliğine tezat olarak işlediği cinayet, kalıplaşmış suç ve suçluluk profillerini yıkar.

Hapisten Çıkış ve Son

Nihayet tahliye günü gelir... Mamafih Cevriye her fahişe gibi salıverilmesi sonrası sürgün edilir. Bu sürgün Necatibey sokağındaki hanın son katına koşamayacağı için canını çok sıkır ama nihayetinde bir kamyonete atlayıp sürgün yeri olan Bolu’dan İstanbul’a döner. Dönüşte

ilk işi hana gitmek olur. Ama sevdiğinin evi kapı duvardır. Karanlık merdivenlerden ölüm acısıyla iner ve akabinde bu aşkı unutmaması, iyi koşullarda yaşaması ve sefa süren bir hanımefendi olması için türlü türlü beyler bulan Sümbül Dudu'ya gider (*a.g.e.*: 232-7). Ama özgürlük onun kanında vardır... Karakolların aynalarında süslenen Fosforlu hiçbir zengin adama yamanmak istemez... Üstelik içine düştüğü kara sevda da buna müsaade etmemektedir. Akli fikri romanın ideal “erkek” figürü olan aşkındadır. Hanın son katına yaptığı ziyaretlerden birinde sevdiğinin arkadaşı Kerim ile karşılaşır... Adamın hayatta olduğunu ama tutuklandığını öğrenir. Henüz idam hükmünün verilmediğini duyduktan sonra aşkını kurtarabilmek için yollar arar Fosforlu...

Koluna kelepçe dövmesi yaptırarak aşkının ıstırabını her daim hatırlamak ister. Eskisinden daha çok içer, dans eder ve böylece acısını, endişesini unutmaya çalışır (Keniş, 2013). Çok sevdiği İstanbul sokakları ve nefes aldığı boğaz kıyıları bile onun için mahpushane olmuşken acısını, korkusunu, sevdasını yaşama biçimi bile (daha çok dans etmesi, fahişeliğe devam etmesi ve yaptırdığı dövme) Fosforlucadır...

Fosforlu sevdiğini kurtarmak için kurdukları oyun gereği İstanbul boğazının soğuk sularına açılıp ona ait paketleri denize atarak imha etmeye çalışırken polislerle yakalanır. Kaçmak için küreklerine asıldığı sandalı alabora olur. Kafasına aldığı darbe ile bayılır ve fosforlarını denize saçarak derinlere gömülür...

Sonuç Yerine

Roman burada biter ama Fosforlu'nun hikâyesi bize edebiyatta kadınlığın, ahlakın, cinselliğin, suçluluğun ve aşkın işlenişine dair bu satırlara sığmayacak kadar derin izlenimler bırakır. Derviş'in kalemi bir kadının hem suç işlemeye, hem fiillerinin mesuliyetini almaya hem de bir erkeğin korumasına ya da boyunduruğuna girmeksizin var olabilmeye muktedir oluşunu ustalıkla gösterir.

Toplum kuralları yıkılır, Cevriye'nin aşkı ile tekrar örülür ama pratiğe dönüşmez. Cevriye bir yandan “fosforunu” bırakmak isterken bir yandan ancak sokaklarda kendi olur; “makbul” ve “namuslu” kadın bir hayal olarak kalır. Hapishane soğuktur ama kadınların dayanışma gücü oradaki aynayı makyaj aynasına dönüştürecek kadar sıcaktır. En önemlisi kadın yalnızca “fuhuş” maddesinden hapse düşmez, her türlü suçu işlemeye muktedirdir... Genel kanının aksine, kadınlar mental ve fiziksel olarak erkeğe atfedilen suçların her birinden hüküm giyebilecek yeterliliğe sahiptir: “Kıskançlık” cinayeti işleyebilir, bir ebe olarak kazara ölüme neden olabilir ya da geçimi için ustalıkla yankesicilik ve hırsızlık yapabilir. Elbette bu satırlar suça ve suçluya övgü değildir. Aksine, kadının kurgu yahut gerçek her türlü kriminal vaka anlatısı içinde kaybettiği fail statüsü ve kriminal sübjektivitesini kurtarma amacı taşır. Üstelik seks işçiliği yapan kadın potansiyel suçlu değildir. Azılı hırsızlar seks işçiliği, seks işçileri hırsızlık yahut uyuşturucu satıcılığı yapmayabilir.

Cezai kurumlar suçluları aynı hapsedme koşullarında cezalandırır gibi görünür fakat durum tamamen farklıdır. Suçun mahiyeti her şeyi değiştirir ve her “mahkûm” aynı değildir yargı nazarında. Siyasi vakadan hüküm giyenler idam korkusuyla ölümü beklerken adli vaka hapishanenin şamatası ve hüznle karışık havası içinde özgürleşeceği günü bekler. İdeal kadın da erkek de “hazlarından” soyutlanmış olan değildir; olmamalıdır. Bedenini satan bir kadın da aşka düşebilir, sadakate ve güvene ihtiyaç duyabilir. Aşkı için ölümü göze alsın da özgürlüğünden ve alışkanlıklarından ödün vermeyip, eski alışkanlıklarını ve yaşam biçimini sürdürebilir. Kısaca Suat Derviş benzersiz üslubu, gerçekçi ve feminist perspektifi, yalın dili ve ayrıntılı betimlemeleriyle tüm klişeleri ve tiplerini yıkan bambaşka bir kadın erkek, suç, ahlak ve ceza anlatısı ile kaleme alır *Fosforlu Cevriye*'yi. Ne de olsa o kimsenin herhangi bir şeyi değil; başını eğmeyen, cesur ve güçlü yazar “Suat Derviş”tir ve “Derviş”çe üslubu satırlara dolup taşacaktır.

KAYNAKÇA

Aykut, E. (2022) *Ebru Aykut Anlatıyor: Oyunbozanlara Methiye* [Podcast]. Erişim adresi: <https://sanatkritik.com/podcast-2/ebru-aykut-anlatiyor-oyunbozanlara-methiye/>

(Erişim tarihi: 02 Ağustos 2023).

Derviş, S. (2016) *Fosforlu Cevriye*. İstanbul: İthaki.

Derviş, S. (2019) *Hiç*. İstanbul: İthaki.

Dinçer, Y. (2022) *23 Temmuz 1972: Hayatta En Çok Kalemine Güvendi - Suat Derviş*. [online] Erişim adresi: <https://catlakzemin.com/23-temmuz-1973-hayatta-en-cok-kalemine-guvendi-suat-dervis/> (Erişim tarihi: 02 Ağustos 2023).

Dorsay A. (2016) Suat Derviş'in Küçük İnsanları. Derviş, S. yaz. *Fosforlu Cevriye* içinde. İstanbul: İthaki:7-9.

Günay, Ç. (2001) *Toplumcu Gerçekçi Türk Edebiyatında Suat Derviş'in Yeri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi.

Keniş, M. (2013) *Fosforlu Cevriye: Bir Sevda ve Özgürlük Simgesi*. [online] Erişim adresi: <http://www.bukak.boun.edu.tr/?p=857> (Erişim tarihi: 02 Ağustos 2023).

Oğuz, M. (2022) *Flanöz*. [online] Erişim adresi: <https://feministbellek.org/flanoz/> (Erişim tarihi: 02 Ağustos 2023).

Soydan S. (2018) Suat Derviş ve Eserleri. Derviş, S. yaz. *Bu Roman Olan Şeylerin Romanıdır* içinde. İstanbul: İthaki: 247-65.

Soydan S. (2020) Suat Derviş ve Eserleri. Derviş, S. yaz. *Kara Kitap* içinde. İstanbul: İthaki: 313-31.